

Večerka (IKSP) shrnutím celého jednání semináře.

Celkově lze proběhlý odborný seminář hodnotit velmi příznivě, a to jak z hlediska aktuálnosti tématu konference, tak zejména z hlediska výměny informací, názorů a stanovisek účastníků semináře k problematice sociálně patologických jevů z hlediska teorie a výzkumu i sociální praxe, při zapojení i interdisciplinárního přístupu. Dvacet šest odeznlých příspěvků bude publikováno v samostatném sborníku.

Miloslav Večeřa

Střední vrstvy v českých zemích od 18. století do současnosti

Praha, 11.–12. září 2002

Konference, která si dala za cíl seznat všechny zájemce z různých vědních oborů, kteří by mohli přispět k vymezení pojmu „střední vrstvy“, se konala v Praze 11.–12. 9. 2002 v prostorách Fakulty humanitních studií UK. Pozvání na toto setkání přijalo mnoho odborníků z řad historiků, sociologů, etnologů a dalších disciplín. Program byl sestaven tak, aby poskytl co nejširší úhel pohledu na přítomnost středních vrstev v českých zemích. Přednášející měli za úkol svými příspěvky přítomné seznámit s tím, jak se utvářely střední vrstvy v historii, jakou měly roli a postavení ve společnosti, a také jakým způsobem se s tímto pojmem pracuje dnes, především při realizaci terénních výzkumů a sběru dat.

Zahájení prvního dne konference se ujal Jana Macháčová ze Slezského ústavu Moravského zemského muzea a hned na úvod ve svém příspěvku „Pojem, význam a skladba středních vrstev a jejich výzkum v české historiografii“ poznamenala, že začátky systematického výzkumu středních vrstev spadají až do 19. století, přestože tato sociální skupina tvořila vždy velmi důležitou vrstvu společnosti. Byla jakýmsi spojovacím článkem mezi vedoucími a horními vrstvami a mezi dolní-

mi („výkonnými“) vrstvami a skupinami společnosti. Výsledkem nepřilíh velkého zájmu historiografů o tuto problematiku je, že se kategorie „střední vrstva“ dodnes vymezuje. Středním vrstvám se připisuje střední úroveň sociální moci, prosazování svých politických zájmů, průměrné příjmy, majetek, vzdělání, bohatá spolková činnost, společenská vážnost na úrovni středních měst a vesnic apod. Často jsou ztotožňovány pouze s buržoazií, naopak v rámci lokálních společností zase jen se sedláky. V některých případech jsou popisovány jako vrstvy malovýrobců a řemeslníků, ale patří sem i svobodná povolání, úředníci, zaměstnanci ve službách atd. Význam středních vrstev je spatřován převážně v tom, že jejich příslušníci zastávali kvalifikované, řídicí funkce, a tak ovlivňovali funkčnost společnosti především v rámci kultivace lokálních společností. Střední vrstvy byly vždy nositeli toho, o co se opírá moderní společnost – tím je individualismus, který je jako jediný schopen překročit hranice mezi kulturami.

Profesní chování středních vrstev se vyznačovalo hlavně odborností a solidností. Řemeslníci a obchodníci si uvědomovali sílu konkurence, a tak pro ně každodenní a kvalifikovaná práce byla samozřejmostí – zdrojem finančních prostředků, upevňování sociální pozice a společenské vážnosti. Úspěch v konkurenčním prostředí, získat si klienty nebo udržet si své postavení v zaměstnání, to vše se týkalo i svobodných povolání a úředníků ve státních službách. V rámci malých měst však probíhala stratifikace společnosti podle odlišných kritérií než ve velkoměstech. Proto zde Miloslava Turková předložila otázku: „Tovární dělníci – střední vrstva malého města?“ Připomněla, že mezi základní kritéria postavení ve společnosti patří moc, majetek, zaměstnání a prestiž, přičemž příslušníci středních vrstev ve všech těchto kategoriích zaujímají střední pozici. Tovární dělníci pracující v kovoprůmyslu splňovali většinu kritérií pro zařazení do středních vrstev ve struktuře malého města: ve srovnání s ostatními obyvateli měli až nadprůměrné

příjmy, muž byl schopen uživit rodinu z jednoho platu, velký počet z nich obýval vlastní rodinné domky, osobní prestiž byla dokazována okázalostí svatebních obřadů a slavností, a také při volbě manželského partnera, rodiče si zakládali na kvalitním vzdělávání svých dětí.

Jak byl postupem doby umožňován snadnější přístup ke vzdělání, hlavně díky církvi, upevňovalo se i postavení příslušníků středních vrstev ve společnosti, neboť si význam vzdělanosti plně uvědomovali. Některým se dostalo kvalitního všeobecného vzdělání, což většinou představovalo absolvování městské hlavní školy, popřípadě i prvních ročníků gymnázia nebo jiné střední školy. Tito lidé potom vynikali ve svém prostředí znalostmi, společenským rozhledem a zájmem o četbu. Využití znalostí odborného vzdělání se odráželo hlavně při zavádění nových technologií v „moderních“ oborech a při vzestupu středních tříd na sociálním žebříčku. V této souvislosti Jan Janko ve svém příspěvku „Střední vrstvy a přírodní vědy“ zmínil, že výzkum v přírodních vědách také úzce souvisel s profesionalizací intelektuálů 2. pol. 19. století, a tudíž upevňováním důležitosti středních vrstev, do kterých patřili právě přírodovědci, lékaři, profesori přírodních věd a další.

Význam středních vrstev rostl spolu s posilováním jejich vlastenectví a sebevědomí, což dokazuje četné zakládání spolků a zájmových organizací. Byly zakládány kulturní, tělovýchovné a hospodářské spolky, které pak při různých společenských příležitostech reprezentovaly úroveň kultury v dané lokalitě. Některé významnější spolky byly propojeny s místními samosprávami (díky členství jejich činitelů), a tím získávaly vliv i na politické dění v dané lokalitě, jak doložila příspěvkem „Vznik a vývoj prvních spolků v Jablonci nad Nisou“ Jana Nová.

Postavení ve společnosti a materiální zajištěnost do jisté míry ovlivňovaly i sňatkové chování v prostředí středních vrstev, což svou historicko-sociologickou studii „Sňatečné preference tzv. středních vrstev v Čechách

na přelomu 19. a 20. století“ naznačil Tomáš Weiser. Sňatky se většinou uzavíraly uvnitř sociální vrstvy a mezi tradičními skupinami. Určujícím faktorem pro sociální status rodiny a jejich příslušníků bylo povolání muže. Postavení žen ve středních vrstvách bylo víceméně dané – velmi málo se mohly uplatnit ve veřejných funkcích (ať už v rámci středního města, nebo vesnice), jejich role měla těžiště hlavně v pečování o děti a domácnost. Občas také pomáhaly v rodinách živnostníků s živností nebo v selských rodinách na statku. Celou rodinu živil muž a ženy vydělečnou práci vykonávaly převážně v případě neúplné rodiny.

Z historického pohledu měly střední vrstvy často významný vliv na společenské a politické dění ve společnosti. Od 30. a 40. let 20. století ale nastal zlom, postupně začalo docházet k jejich likvidaci a zániku. Tyto fenomény pak byly spojeny s rasovými motivy, s ničením tradičních společenských pozic, s rozbíjením provázanosti živnostenského podnikání atd. Na to navázala doba zakládání státních podniků a družstev. Krajské národní výbory prováděly převody majetku a v 50. a 60. letech byl dokončován proces znárodnění. Většina živnostníků byla nucena rezignovat na svůj dosavadní způsob života. Společenským jevům, které vedly k vytěsnění středních vrstev z veřejné sféry života, věnovala pozornost Nina Pavelčíková v příspěvku „Střední vrstvy v éře totalitních režimů 20. století“ a Pavel Marek „K periodizaci městských středních vrstev od roku 1948 do 60. let 20. století“.

Poznatky ze současných terénních výzkumů však potvrzují, že k úplnému rozpadu životních hodnot středních vrstev nedošlo. Příkladem toho je prezentace některých poznatků z výzkumu „Socialistické střední vrstvy v biografické optice“, který provádí spolu s dalšími odborníky František Zich v euroregionu Nisa. Předběžné výsledky analýzy biografického materiálu ukazují, že někteří potomci příslušníků středních vrstev navazují na tradiční „kapitál“ svých předků (většinou prarodičů) a pokračují v jejich původních so-

ciálních vlastnostech a vzorcích chování (vyšší sociální citění, tendence angažovat se v kultuře a sportu, vzdělávat se, dbát na výchovu a tvrdění svých dětí atd.).

Střední vrstvy v českých zemích vždy do jisté míry ovlivňovaly funkčnost společnosti, zvláště pak na lokální úrovni. V kulturní rovině a v rovině životního stylu se přimkly k ražení evropských trendů a kultury, přičemž stále posilovaly své vlastenectví a sebevědomí. Zahrnovaly v sobě příslušníky vyšších i nižších středních vrstev, znamenaly pro společnost spojení města s venkovem.

Sborník z konference, který bude obsahovat všechna témata a přednesené referáty, bude vydán Slezským ústavem Slezského zemského muzea v Opavě.

Lucie Procházková

Reprodukční zdraví a sexuální život z genderové perspektivy

Stejně jako v roce 2002, bude i na konci tohoto roku uspořádán na Amsterodamské univerzitě v Nizozemí mezinárodní intenzivní dvoutýdenní certifikovaný výukový kurs s názvem *Gender, Reproductive and Sexual Health and Fertility*. Výuka probíhá v anglickém jazyce. Jeho účastníky tvoří studenti, studentky a další odborníci či odbornice z oblasti sociálních věd, medicíny a ošetrovatelství, kteří mají ukončený minimálně bakalářský stupeň vzdělání nebo jeho ekvivalent. V minulém roce probíhal kurs pod vedením Rosalie Sciortino, ředitelky zdravotní sekce regionální kanceláře Rockefellerovy nadace. V tomto roce bude probíhat pod patronací Diany Gibbon, která se na Amsterodamské univerzitě podílí na vedení magisterského programu antropologie medicíny.

Kurs je zaměřen na studium problematiky reprodukčního zdraví, reprodukčních práv a sexuálního života. Koncepty „sexuálního“ a „reprodukčního zdraví“ jsou představeny genderově senzitivně a kulturně specificky. Z hlediska aktivismu ve sledované oblasti

jsou řešeny otázky ženské participace v lobbyistických, neziskových a svépomocných organizacích, zabývajících se reprodukcí, reprodukčními právy a sexualitou. V neposlední řadě je sledována genderová senzitivita populačních politik v kontextu nadnárodních procesů globalizace a rozšiřování či vytváření nadnárodních organizací a dalších struktur vlivu.

Celý studijní program je postaven na heterogenitě výukových metod – od klasických přednášek se závěrečnou diskusí, kriticky laděných seminářů, pracovních tvůrčích skupin studentů a studentek, divadelních forem výuky, jejichž cílem je dosažení porozumění problému pomocí vcítění se do hrané situace, až po exkurse nevládních organizací, řešících některé ze studovaných problémů. Na začátku kursu každý ze zúčastněných studentů a studentek obdrží svazek ke studiu doporučených a požadovaných odborných textů, o nichž je během výuky diskutováno. Celkově vede výuka spíše k vytváření společného rámce k diskusi, otevření základních otázek studované problematiky a zamyšlení nad nimi než k nabídce odpovědí na tyto otázky.

Celý intenzivní kurs se skládá ze čtyř modulů. V prvním z nich je hledán vztah mezi „reprodukčním“ a „sexuálním zdravím“, a to nejdříve z perspektivy mezinárodních organizací, a poté v kontextu antropologických případových studií z perspektivy kulturní. Představeny a projednávány jsou populační teorie a důsledky populačních opatření ve vybraných neevropských zemích.

Posluchači a posluchačky jsou také seznámeni s historickým vývojem přístupů ke studované problematice z hlediska nadnárodních organizací. Zdůrazněn je především posun těchto organizací od zaměření na regulaci plodnosti a rodinné plánování k otázkám zlepšování reprodukčního zdraví, sexuálního života a reprodukčních práv. Tento posun je spojován s mezinárodní konferencí v Káhiře, zaměřené na problematiku světového a populačního rozvoje, která se konala v roce 1994. Během ní se poprvé dostala do středu